

Валентина Заєць,
м. Київ, Україна
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української мови Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

Інтегрування знань учнів на позаурочних заняттях з української мови у 8-9-х класах

Інтеграційні процеси, які спостерігаються в різних галузях науки нерозривно пов'язані з оновленням змісту українськомовної освіти. На часі питання пошуку нових позакласних форм навчання, які мають збагачувати й розширювати знання з рідної мови, сприяти свідомому й глибокому засвоєнню програмового матеріалу.

Вітчизняна лінгводидактика має низку праць, присвячену організації позакласної роботи з української мови. На думку відомих методистів (А.Гамалій, І.Лопушинський, І.Маруніч, Г.Передрій, О.Потапенко) позаурочна форма навчання має продовжувати роботу, розпочату на уроках, розвивати творчі здібності, формувати навички дослідницького характеру, виховувати ініціативу, самостійність, формувати почуття патріотизму, дружби. Спрямовувати розвиток мислення учнів на інтеграцію знань з різних галузей науки допоможе робота з тестами художньої літератури, словниками, довідниками, навчальною літературою з інших предметів шкільного курсу.

Ураховуючи різний ступінь підготовленості учнів, позаурочна робота з мови мусить мати характер дослідження мовностилістичних особливостей творів митців слова. Розроблена система дослідницьких вправ до текстової основи міжпредметного змісту і впроваджена вчителем на заняттях гуртка має сприяти формуванню дослідницьких умінь.

Принагідно у виборі форм роботи під час позаурочних занять учителю забезпечувати науковий підхід, що дозволить ширше розкривати навчальний матеріал, не передбачений обов'язковою програмою. Керівник гуртка має перед учнями послідовно ставити посильні теоретичні та практичні завдання, виконання яких надасть нові знання. Проблемні завдання сприятимуть активізації мисленнєвої діяльності, забезпечуватимуть формування та розвиток творчих здібностей особистості.

Запропоновані завдання сприятимуть формуванню в гуртківців дослідницьких умінь, розвитку інтересу до пізнання, сприяють перенесенню знань, умінь і навичок пошукової діяльності в будь-яку галузь практичної діяльності.

Наводимо зразки занять у 8 класі.

Вступне заняття гуртка “Розвиток української мови. Мова – найважливіший засіб пізнання, спілкування й впливу. Мовні норми. Мовленнєві помилки” вчителю доречно розпочати зі вступного слова:

Усе наше життя пов'язане з мовою. Увесь неосяжний світ, його незліченні вияви, предмети, явища, форми, звуки, барви, пахоці – все віддзеркалюється в мові. Слова доносять до нашої свідомості те, чого не можна побачити, торкнутись, допомагають осягнути відношення між предметами. У мові реалізується думка, отже, вона є інструментом усіх наук. Важливими є питання ролі мови у здобутках духовної культури українського народу, його самовизначенні як особистості та громадянина держави.

Актуалізацію опорних знань гуртківців доцільно проводити, використовуючи бесіду за змістом спроектованих на екран висловлювань про українську мову.

- *Яка роль мови в суспільстві?*
- *Назвіть відомі вам теорії про походження української нації та української мови?*
- *Хто основоположник української літературної мови? Чому?*

1. Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування (*Іван Огієнко*).

2. Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити. Мова – духовне багатство народу (*В.Сухомлинський*).

3. Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцініше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительська діяльність народу (*Олександр Олесь*). 4. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова. Ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування (*Панас Мирний*). 5. Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за багатство мови... (*М.Рильський*).

– Є поняття "літературна мова" і "загальнонародна мова". Як ви їх розумієте?

Наступний етап заняття – вироблення вмінь розрізняти орфограми, пунктограми – проводиться на тексті оповідання "Слово матері" (автор Б.Антоненко-Давидович) .

Слово матері

До другого класу я прийшов з похвальним листом і сам на підводі з базару приїхав до батьків на літні канікули.

Батько був у кузні, коли я повернувся, а мати поралася біля печі. Коли я відчинив двері й переступив поріг, мати саме засовувала рогачем чавуна в піч. Чи то щоб похвалитися своєю вченістю, чи з пустощів дитячих, я привітав її "по-городському".

- Бонжур, мамаша! Как вы поживаете? Что нового и все такое прочее?

Матері аж рогач випав з рук. Вона схопилася рукою за щоку й широко розплющеними, переляканими очима дивилася на мене. Наче перед нею стояв не я, а якийсь ошуканець, що спритно начепив на гімназичну форму дорогий дитячий образ її сина.

– Это я, маменька...не смущайтесь...– промовив я, починаючи сам ніяковіти під тим, сповненим докору, образи й болю, материним поглядом.

– Та як же мені, синку, не смутитися, – не второпала мати моєї вченої мови, коли ти, бачу, свого роду відцурався, он уже по-якому до матері став варнякати! Отак тебе, синку, в городі образували!

Мати скрутно похитала головою і з таким жалем подивилася. Наче мене тяжко покалічили на все життя. Бачу, тут уже не до жартів. Виходить, я передав, як то кажуть, куті меду. Глянув я спідлоба на матір, а їй з очей – кап сльоза, кап друга, а далі як заплаче, як заплаче моя матінка, наче ховає мене... Тут уже я не витримав, кинувся до неї, схилив низько голову і, не сміючи підвести очей, прошепотів:

– Простіть мені, мамо, я більше так ніколи не буду...

Мати простила. І я справді ніколи вже так не викаблучувався перед односельцями, ні перед батьком, ні поготів перед нею. Але таких моїх привітальних слів, що вразили її тоді в саме серце, вона не забула до смерті (Б.Антоненко-Давидович).

Домашня робота може включати дослідження з культури мовлення, яке має обов'язково завершитися узагальненням зібраних матеріалів, написанням творчої роботи на тему “Як ми говоримо?”.

Метод спостереження та прийоми мислительної діяльності (аналізу, синтезу, зіставлення, виділення головного, знаходження і пояснення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення та систематизації, класифікації) доречно використовувати під час опрацювання теми “Синтаксис і пунктуація”. Зі спроектованого на екран тексту “Іоганн Себастьян Бах”, гуртківці зі мають пояснити пунктограми, виписати словосполучення, позначити головне й залежне слова в них, визначити їх види.

Іоганн Себастьян Бах

Іоганн Себастьян Бах – великий німецький композитор XVIII ст. народився 21 березня 1865 року в невеличкому німецькому містечку.

Рано втративши батьків, Іоганн переїжджає до старшого брата. У цей період відвідує гімназію, прагне до самоосвіти, здобуває музичну грамоту.

Дізнається про твори видатних композиторів, зачинені у шафі брата, дістає їх, щоб потайки переписувати ночами. Праця, виснажлива, довготривала, підірвала зір майбутнього композитора.

Закінчивши навчання в гімназії, отримав право вступити до університету, однак через пошуки засобів для існування скористатися ним Баху не вдалося.

Протягом усього життя Бах декілька разів переїздив з одного міста до іншого, шукаючи засоби для існування. Доля, не сприятлива і безутішна, не позбавила Іоганна устремління до нових знань і досконалості. З невтомною

енергією постійно вивчав музику не тільки німецьких, а й італійських та французьких композиторів. Одного разу молодий Бах, не маючи грошей, вирушив пішки з Аріштадта, де він служив органістом, до Любека, щоб послухати прославленого органіста. Йому довелося пройти 350 км!

Останні роки життя великого композитора були затьмарені страшною хворобою очей, проте продовжував складати музичні твори, диктуючи ноти для запису.

Не отримав заслуженого визнання за життя, зате нині цікавість до музики Баха не згасає.

Минуло майже сто років, перш ніж людство знову відкрило для себе твори великого композитора і оцінило його геніальність (*З енциклопедії*).

Проведення *лінгвістичного експерименту* має забезпечити розуміння синонімічності словосполучень.

Пропоновані вчителем завдання:

– Замініть у тексті подані словосполучення “іменник+іменник” словосполученням “прикметник+іменник”.

– Визначте засоби граматичного зв’язку. Що змінилося у значенні?

Для запобігання помилкам в узгодженні й керуванні доречно гуртківцям виконували *ситуативну вправу*:

Інтеграцію знань забезпечить виконання такого завдання: уявіть, що Ви – учитель хімії. Запропонуйте “учням” лінгвістичне завдання: до слова “гідрат” додайте префікси, що походять від грецької назви чисел 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. З новоутвореними словами (моногідрат, дигідрат, тригідрат, тетрагідрат, пентагідрат, гексагідрат, гептагідрат, октагідрат, нонагідрат, декагідрат) побудуйте словосполучення і розберіть їх за будовою.

Домашнє завдання: укласти пам’ятку правил поведінки під час виконання лабораторної роботи з хімії.

Опрацювання теми “*Односкладні речення з головним членом, співвідносним із присудком: означено-особові, неозначено-особові*” керівнику гуртка слід розпочати зі спостереження над текстом художнього стилю “*Дуб-метроном*”. Учитель перед прочитанням тексту має запропонувати гуртківцям знайти контрольні орфограми (*дуб-метроном, гілля, навсібіч, донизу, кукурудзиння, неквапливо*) і пунктограми та обґрунтувати їх, виписати синтаксичні конструкції з одним головним членом, визначали спосіб його вираження

Дуб-метроном

Хочеться розповісти про дуб-метроном. Чому метроном? Могутній стовбур, а на цьому стовбурі велична крона, схожа на сильну суверенну державу. Гілля тягнеться навсібіч, творячи об’ємний, загадковий світ. І в світі цьому горить безліч кутих зі щирого золота листків. Дуже поволі, неквапливо листки, кружляючи й шарудячи, опадають донизу на покату покрівлю хати й ганку, подвір’я, клопоть городу. Листя лежить на колодах осикових дров, на

купі гарбузів, на викопаних буряках, на зв'язаному в сніпки кукурудзинні. Його вогненні язики непорушними клаптями полум'я спадають і спадають додолу, і в чіткій послідовності їхнього падіння, і в завороженому їхньому падінні є не тільки закономірність, а й неминучість, спричинена чи то долею, чи то часом.

А може, і долею, і часом.

Падає листя з дуба в дворі, падає рівномірно, вдень і вночі, мовби відлічує хвилини й години життя. Чи ще багато зосталось листків на цьому дубі-метрономі? Їх усе меншає й меншає на розкішній кроні. Вони летять і летять, устеляючи тугим холодним полум'ям покрівлю, обійстя, клапоть городу, стомлену дорогу за ворітьми (*За Є. Гуцалом; 166сл*).

Наступний етап – проведення *лінгвістичного експерименту*: гуртківці перебудовують перше речення так, щоб утворилося двоскладне (*Я хочу розповісти про дуб-метроном*), знаходять у тексті речення, які можна перебудувати.

Розбір третього речення надасть можливість зробити висновок *про виражальні можливості односкладних називних речень у складних та їх роль у текстах художнього стилю*.

Міжпредметні зв'язки будуть реалізовані під час виконання ситуативного завдання, яке передбачає наступне: Ви – тренер із гімнастики: укладіть комплекс ранкових вправ і запишіть, використовуючи односкладні речення, визначте види (до 8 речень).

Опрацювання лінгвістичної теми *“Повні й неповні речення. Типе в неповних реченнях”* слід розпочинати також *із актуалізації опорних знань*.

Використовуючи *метод спостереження* над текстом уривку з оповідання Є.Гуцала *“Коротке щастя неповнолітньої Катрі”* гуртківці під керівництвом учителя виділяють головні члени речення, вказують двоскладні речення та односкладні, тип односкладних; відтворюють в реченнях пропущені члени. Це дає можливість *зробити висновок* про те, які речення називаються повними, а які – неповними.

Коротке щастя неповнолітньої Катрі

... Катря зупинилась. Може, причулось? Ні, не причулося. Неподалік чути було скімлення. Катря, озирнувшись, ступила з дороги поміж долину й реп'яхів.

Серед лопухів і лободи лежав собака. Найдужче Катрю вразила запала ребриста здухвина, на білому тлі якої була наче намальована чорна пляма. Ця пляма, то опускалась, то піднімалась ритмічно, бо собака швидко, похапливо дихав.

– Ти чого тут? – поспитала Катря.

Маленьке вухо, схоже на трикутник, здригнулось. Катря зупинилась.

– Ти чий? Заблудився?

Очі в собаки були невеличкі, поставлені глибоко, округлі, вони дивились благально, чи то жалісно...

– Може, ти хворий? – запитала Катря.

Катря ступила крок-другий уперед, сівши навпочіпки, почала обачно протягувати вперед праву руку. Собака покірно дивився на дитячу руку.

– Бідненький, – мовила Катря, погладжуючи собаку поміж висячих вух.

Собака кліпав темними повіками, а клиноподібну голову притискав до землі.

– Як тебе звати? Не пам'ятаєш? Забув? Ну, гаразд, зватиму тебе

Найдою... (За Є. Гуцалом)

Після прочитання тексту доречно провести бесіду за проблемними запитаннями:

– Чи завжди двоскладні речення є повними? Свою думку обґрунтуйте.

– Односкладні речення – це неповні чи повні речення? Висловіть свої думки, посилаючись на текст.

– Де найчастіше ми послуговуємося неповними реченнями: в усному чи писемному мовленні?

– Чи можна встановити пропущені члени речення?

– У яких стилях уживаються неповні конструкції?.

Для закріплення нових знань учням запропонувати написати вільний диктант “Лисиця і Терен” (міжпредметні зв'язки зі світовою літературою). Прочитавши спроектований на дошку текст, учні відтворюють його по пам'яті, використовуючи повні і неповні речення.

Первинний текст

Лисиця і Терен

Лисиця стрибнула через пліт і, щоб не послизнутися, вхопилася за Терен. Обідравши собі лапу і погано почуваючи, почала дорікати Тернові, що той завдав їй ще гіршого нещастя, коли вона в біді шукала ще більшого порятунку. Терен заперечив: “Ой, як же ти помилилася, надумавши вхопитися за мене, коли я сам звик до всіх чіплятися”.

Трапляються такі нерозсудливі люди, що вдаються по допомогу до тих, для кого природніша річ шкодити (За Езопом).

Вторинний текст

Лисиця і Терен

Лисиця, стрибаючи через пліт, вхопилася за Терен. Обідравши собі лапу і погано почуваючи, почала йому дорікати. На що той заперечив:

– Ой, як же помилилася, надумавши вхопитися за мене.

Не слід звертатися за допомогою до тих, для кого природніше річ шкодити.

Для узагальнення теоретичного матеріалу доречно учням укласти зв'язне повідомлення в науковому стилі на тему “Розділові знаки при звертанні, вставних словах, словосполученнях і реченнях”.

Виконання домашнього завдання має забезпечувати реалізацію міжпредметних зв'язків з хімією або фізикою: записати хімічний(фізичний) дослід, проведений на уроках, використовуючи вставні слова, словосполучення і речення.

Подаємо зразки занять для 9 класу.

Загальновідомо, що в 9-му класі формуються професійні наміри учнів, тому заняття гуртка доречно проводити у формі “ярмарку вакансій”. Напередодні засідання дев’ятикласникам можна запропонувати завдання дізнатися про попит “на ринку праці” на професії з лінгвістичною освітою.

Відповідно слід розподілити клас на 4 групи (“лінгвісти”, “вчителі”, “літературні редактори”, “ведучі телевізійних програм”), кожній із груп надати завдання (тексти). Для повторення й узагальнення вивченого учні мають виконати такі завдання: визначити стиль, тип мовлення, скласти цитатний план запропонованого тексту, пояснити розділові знаки в реченнях; знайти прості речення, виконати синтаксичний розбір, дібрати слова-терміни до кожної з професій.

Група 1 “Лінгвісти”

Лінгвіст, або мовознавець – професія, попит на яку останнім часом помітно збільшився. Однак більшість абітурієнтів, які обрали даний фах, мають про нього поверхові уявлення. Важко уявити сьогодні без лінгвіста процес навчання як рідної, так й іноземних мов, кожен підручник створюється за безпосередньої участі мовознавця.

Мовознавець – це насамперед знавець основ мовознавства, літератури, історії й культури країн, мови яких вивчаються.

Лінгвістична освіта необхідна для досить широкого спектра професій: перекладача, референта, викладача, фахівця з міжкультурних комунікацій, дослідника мови. Лінгвісти в обов’язковому порядку до складу команди політиків. Їх обов’язок – формування мовного іміджу, “відточування всіх” агітаційних текстів. Піар, реклама – це теж поле діяльності для лінгвістів. Адже рекламні тексти міцно осідають у нашій пам’яті “самі по собі”: тут важлива не лише частота їх повторення, але й формулювання

Здобувають лінгвістичну освіту на факультетах іноземних мов. А також на філологічних факультетах вишів. Саме тому основна вимога до абітурієнтів відповідних спеціальностей – високий рівень підготовленості з профільюючих дисциплін.

До списку дисциплін додаються політологія, релігієзнавство, соціологія, основи екології та психологія. Витримати конкуренцію на ринку праці перекладачів, побратимів-мовознавців лінгвісту допоможе всебічна освіченість і добре знання своєї справи (За Інтернет-виданням).

Група 2 “Учитель”

Педагогіка – справа ентузіастів, які з дитинства бачили себе в ролі наставника, мріяли “сіяти розумне, добре, вічне”, формувати нове покоління. У наш час ті, хто мріє добре заробляти і при цьому не втомлюватися на роботі, навряд чи виберуть шлях шкільного вчителя.

Учитель – не просто професія, це місія. Тому й попит на учителів особливий. Від них вимагається багато: бути коректними, уважно ставитися до дітей, виявляти цікавість до роботи, предмету.

Особливі риси сучасного педагога – постійний саморозвиток і розширення власного світогляду, удосконалення методів роботи. Сучасне

життя безперервно змінюється, у дітей виникають нові інтереси, захоплення, ідеали.

Щоб стати вчителем, необхідна спеціальна педагогічна освіта. Більшість вчителів мають вищу освіту та спеціалізацію з певних предметів. Учитель – знавець психології, яка допомагає краще зрозуміти дітей і спокійно вирішувати проблеми учнівського колективу, адже повсякчас виникає необхідність установити так звані “правила гри”. Педагог мусить бути доброзичливим і дружелюбним, конкретним і послідовним у своїх вимогах, намагатися запобігати взаємним непорозумінням, а урівноваженість і толерантність допоможуть створити атмосферу довіри в дитячому колективі.

Є в педагогічній діяльності і свої радощі, скажімо, бачити, як на твоїх очах дорослішає людина, як прокидається в ній інтерес до знань, як з довірою і любов’ю йде вона до тебе за порадою (За Інтернет-виданням).

Група 3 “Літературний редактор”

Літературний редактор – це співробітник редакції, в обов’язки якого входить аналіз, оцінка тексту, внесення необхідних змін до структури того або іншого літературного твору.

Основне завдання літературного редактора – підготовка до публікації написаного автором матеріалу: літературна правка тексту на смислового, стилістичному і граматичному рівнях.

Щоденна робота з текстами передбачає відмінне знання української мови та літератури. Кандидат на посаду літературного редактора мусить мати літературну, журналістську або філологічну вищу освіту.

Стати літературним редактором можна або відразу після закінчення вишу за спеціальністю “редагування”, або, якщо фахівець має вищу філологічну або незакінчену вищу освіту, розпочати з посади коректора-співробітника, який здійснює вичитування рукописів, усуває орфографічні й пунктуаційні помилки, а також виправляє недоліки смислового та стилістичного характеру.

На посаді літературного редактора роботодавці бажають бачити дисципліновану, пунктуальну та відповідальну людину, яка щиро любить працювати зі словом, уміє “виготовити з сировини” чудовий продукт, що є до того ж прекрасною можливістю реалізувати свої професійні амбіції (За Інтернет-виданням).

Група 4 “Ведучий телевізійних передач”

Ведучий телевізійних передач

У вік інформації та багатоголосого Інтернету професія ведучого телевізійних передач не втратила своєї актуальності. Людство визнало давно, що будь-які факти, інформація залишаються млявими, безадресними, доки їх не озвучить інша людина.

Історія виникнення професії бере початки від регулярного світового телемовлення, яке розпочалося наприкінці 30-х років ХХ століття.

Здатність правильно викладати свої думки, вміння концентруватися на роботі, долати страх перед камерою – важливі професійні вимоги до ведучого телевізійних передач.

Окрім очевидних вимог, зовнішнього вигляду й хорошої дикції, претендентів на роль ведучого необхідна здатність працювати в команді. Підготовка програми, що виходить в ефір навіть у запису, потребує знань про цікавих людей, здатних природно поводитися в “кадрі”, компетентних коментаторів, знаменитостей.

Щоб стати фахівцем “блакитного екрану”, необхідно здобути освіту на факультеті “журналістика”. Для телевізійного ведучого не так важливим є телегенічність, як уміння розташувати до себе людей, впливати на них, вести за собою (*За Інтернет-виданням*).

Перевірку контролю знань, умінь, навичок доречно здійснити за допомогою відтворюваного диктанту *на основі текстів і написання твору-роздуму “Найважчий труд – це творення самого себе”*.

Перевірити знання з теми “Лінгвістика тексту” за такими текстами.

1. Дібрати заголовок до запропонованого тексту.
2. Визначити тему й основну думку.
3. Накресліть темо-рематичну структуру висловлювання.
4. Яку функцію виконує в тексті перший абзац?
5. Які засоби зв'язку в тексті?.
6. Підготуйте інформацію про відомих вам дослідників фольклору.

Серед обранців Придніпровської землі, яким вона розкрила і щедро подарувала свої духовні скарби, ім'я Івана Івановича Манжури – українського поета, сумлінного і вдумливого збирача фольклору, досвідченого етнографа, лексикографа, закоханого у свій край краєзнавця.

Народився Іван Іванович Манжура 20 жовтня (1 листопада за новим стилем) 1851 року в Харкові в родині дрібного чиновника із зубожілих дворян. Його життя можна порівняти із життям стародавніх українських мандрованих поетів-дияків, яким жив і славетний український філософ Григорій Сковорода: ніколи не мав власного дому, сім'ї, повсякчас терпів матеріальні нестатки, обійшов пішки всю Харківську та Катеринославську губернії, зібравши тисячі пісень, сотні казок, легенд, переказів, прислів'їв та приказок, не одну ніч проспав під зорями, в садку, живучи в простих хатах і постійно перебуваючи серед простого народу.

Придніпров'я щедро обдарувало свого обранця. Воно розкрило йому найпотаємніше, довірило взяти найсвятіше – скарби людської пам'яті, закодовані у слові. Степовий дух, неначе приборканий велетнем-лицарем, підкорився І.Манжурі, як рівному, простягнувши духовний меч – оберіг краю, визнавши: “А єсть ще велетні душею...”.

Увагу дослідника привертали ті місцевості, де ще не бував фольклорист-збирач і де можна було записати невідомі нікому зразки. Постійно мандруючи хуторами, селами, містечками губернії, він став поетом

українського степу, не раз терпів голод і холод, але душею був завжди там, де підноситься дух – невичерпне джерело людського буття. І.Манжура сприяв відродженню та розвиткові національної культури, літератури, мови, зібрав, вивчив та записав кращі зразки народної творчості: пісні, казки, думи, прислів'я, приказки, загадки, анекдоти, словниковий матеріал як українського, так і російського народів.

У 1885–1886 роках з-під пера І.Манжури вийшла казка-поема про безстрашність запорозьких козаків “Трьомсин-богатир”, у 1889 році – перша збірка віршів “Степові думи і пісні”. Другу збірку “Над Дніпром”, книгу казок і легенд у віршах “Казки і приказки і таке інше”, а також казки-поєми не пропустила царська цензура, тож за життя автора не друкувалися.

Їх частково надруковано в збірнику українських пісень В.Антоновича і М.Драгоманова (1875). 1890 року вийшла збірка “Казки, приказки і таке інше, записані в Харківській та Катеринославській губерніях”, 1894 року – “Малоросійські казки, перекази, прислів'я, повір'я, записані в Катеринославській губернії”.

3 травня (15 травня за н. ст.) 1893 року перестало битися серце Івана Манжури. Поховали поета в Катеринославі (*За Інтернет-виданням*).

У процесі вивчення своєї історії в народі формується усвідомлення своєї ідентичності й патріотизму. Тоді народ як нація особливо вшановує пам'ять тих людей, які своєю працею долучилися до примноження духовного і культурного багатства свого народу. Таким, сповненим жертвовності, любові до свого народу було життя великого українця Павла Чубинського.

Народився Павло Платонович Чубинський 27 січня 1839 року на Київщині в хуторі, що поблизу Борисполя (на той час Переяславського повіту Полтавської губернії) в сім'ї бідного дворянина.

Навчався майбутній учений-етнограф в Переяславському повітовому училищі, у Другій київській чоловічій гімназії, після того закінчив університет у Петербурзі. У студентські роки брав участь у діяльності петербурзької української громади. Там зійшовся із Т.Шевченком, захоплювався його творчістю й у чомусь повторив долю поета.

У 1861 році закінчив юридичний факультет Петербурзького університету, де згодом захистив дисертацію “Нариси народних юридичних звичаїв і понять з цивільного права Малоросії” й одержав учений ступінь кандидата правознавства.

Улітку 1861 р. повернувся до Києва, де працював учителем, як юрист, допомагав селянам, які, тоді звільнившись із кріпацтва, мали багато клопотів із власністю на землю. А восени 1862 року Чубинський пише вірш “Ще не вмерла Україна”, що став згодом національним гімном.

Через декілька днів був висланий під наглядом поліції на проживання в Архангельську губернію, де провів сім років. Здобувши довіру, він сам себе не тільки визволив із заслання, а й проклав дорогу у вищі наукові сфери Російської імперії. Його статистико-економічні дослідження Архангельської

губернії були досить цінними. Повернутися в рідні місця дозволили П.Чубинському лише у складі експедиції для вивчення України. За цю роботу учений отримав кілька нагород, зокрема, золоту медаль на Географічному конгресі в Парижі.

За сприяння П.Чубинського в 1873 році в Києві було відкрито Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, який вважають започаткуванням Академії наук. Тоді ж Чубинський провів у Києві перепис, який показав, що більшість киян вважають рідною мовою українську.

Проте довелось потерпати від поневірянь далеко за межами України. Навесні 1879 року знесилений тяжкою хворобою П.Чубинський повернувся до Києва. Земний шлях великого українця завершився 26 січня 1884 р. Прощалися з ним у тій самій церкві на Подолі, де колись прощалися з Тарасом Шевченком (*За Інтернет-виданням*).

Текст “Полювання з гончим псом” для перевірки вміння переказувати зміст прочитаного. Учням слід запропонувати завдання скласти розповідь на тему: “Що вкладаєте Ви в поняття “виховувати смак до самотності, культуру її використання”?”.

Полювання з гончим псом

Товариш залишив мене тут, на острові, а сам, сівши в моторний човен, подався в село по всякий надібок: хліб, олію, сірники, сіль.

Людина, котра мріє про самотність, не відає, що чинити зі своєю самотністю, коли її – вволю! Здавалося б, розкошуй, втішайся, але, не звикнувши до самотності, не можеш спершу ні втішатися, ні радіти. Виявляється, в собі слід виховати смак до самотності, культуру її використання.

Острів був схожий на вітрильник, що плив посеред Дніпра. Мабуть, схожості з вітрильником йому надавали не тільки піщані береги, а й дві довгі коси, що білили серед блакитного простору води.

Наш намет стояв на березі, поміж верболозів, а рибу ми ловили неподалік зі стовбура верби. І справді, острівець наш був схожий на розкрилений легкий вітрильник, який пливе по ріці, пливе – й ніколи не знайде ніякої пристані!

Дивний звук почувся і змусив мене зупинитися. Можливо, чайка? Вони літали над островом, опускаючись мало не до самої трави, і якусь мить я стежив, за їхнім польотом, напружуючи слух.

Коли я ступив на піщаний берег, що ряснів рудими корчами та жилами зогнилих верболозів, то дивний звук, народившись неподалік, видався живим стогоном. У розкуйовдженому гіллі куща, вирваного з корінням із землі, лежав собака. Поза його свідчила про повну безпорадність: ноги безвільно відкинуто вбік, морда – на зів'ялому шелюговому листі. Тварина й не поворухнулась, наче й не чула мого наближення. І тільки коли моя тінь упала на піску зовсім близько, собака повів оком, зверненим догори.

Запалене, в кривавому обідку, око почервоніло, пашіло сухим блиском і виражало таку смертельну тугу, що не можна було не перейнятися раптовим

болем...У якусь мить запалене око дивилося на мене із чисто людською мукою й жодного разу не кліпнуло.

Мабуть, поранений. А може, здихає від якоїсь хвороби. Як же він опинився на острові? Невже собаку привезли оті хлопці, які приставали до острова на блакитному дюралевому човні? Так, хлопці спровадили далі від себе собаку, який здихав на дніпровський острівець, що видався їм безлюдним.

У скімленні тварини причулись і скарга, і благання. Я хутчій кинувся до річки, відчуваючи лихоманкову, хворобливу радість. І навіть дорікав собі за те, що стояв безпорадно хвилину-другу біля тварини й не відразу здогадався дати пити.

– Вода вилікує. Оклигаєш, правда? Ще не таке, либонь, доводилося перетерпіти...

Мабуть, у моєму вдавано веселому тоні була фальш, бо собака поглядав на мене байдужим оком.

– Ти, мабуть, голодний. Зажди, ось я тобі принесу їсти.

Дав собаці понюхати ковбасу, а потім одламав шматок, поклав на язик. Рожева лопатка язика здригнулася, клацнули ікла.

Отак, відламуючи по шматочку, я клав ковбасу прямісінько в пащу, а собака глитав. Щоправда, глитав із перепочинками – в мить перепочинку він опускав донизу морду й дивився десь убік із сухою печаллю в зорі.

– Яка ж у тебе хвороба? – тим часом допитувався я.

В очах собаки світився біль – це був ясний, майже прозорий, відкритий біль тварини, який мені видався мало не людським... Собака був не із дворняг-доходяг, що тиняються без прив'язі будь-де. Незважаючи на майже повну безпорадність, на безпомічність, що викликала співчуття, тварина зберігала те характерне благородство, яке виказувало в ньому породу. Чи не гончак?

– Ти над чим там гібєєш? – іще здалеку пролунав голос товариша.

Собака зводився трудно, та все-таки встав на чотири лапи.

– Де ти взяв цього пса? – спитав товариш.

– Ти тільки поглянь! На ньому живого місця нема – хтось висмалив чи вирвав півбока, мало ребра не світять.

І справді... Той бік, яким собака лежав до землі, здавався суцільною раною, яка захопила здухвину, частину передньої лопатки. Шерсть облізла, шкіра подекуди також відвисла, відкривши криваве м'ясо.

– Гончак, – сказав товариш. – Справжнісінький мисливський гончак.

Товариш з гострим жалем подивився на собаку, який був зовсім байдужий і до нас, і до нашої дражливої суперечки. Вуха йому обвисли, як зів'яле листя евкаліпта.

Товариш хутко побіг до човна і звідти приніс кульок із похідною аптечкою.

Вирішили, що спершу треба промити рану. Товариш брав пригорщами дніпровську воду, й жива цівка сріблилась поміж його пальців. Розбігалась

віялом по рані, змиваючи налиплий пісок; смужки і клаптики відмерлої шкіри тріпотіли, короткі шерстинки здригалися і лисніли.

Собака після купання пожвавів, і побадьорів. Одвели тварину від берега поміж шелюгових кущів. Наскубли м'яких пагінців на листя, встелили місцинку.

– Лягай, – наказав товариш, – тільки не на хворий бік, а на здоровий. Хай твоя рана спершу трохи обсохне на сонці.

Собака таки справді відчув наші добрі наміри, бо не гарчав, слухався.

– Геройський ти хлопець, – хвалив товариш, коли собака лежав на м'якій підстилці й косував на нас то одним, то другим оком.

– Але ж це мисливський гончак, здається, заперечив я, – а не службовий пес. Не вівчарка, скажімо, і не сенбернар, і не дог.

– Що вони йому заподіяли? – вголос міркував товариш.

Дніпро – вічний, могутній, мовчазний – знав таємницю, але хіба коли він виповідає свої таємниці? І зараз мовчав напруженою течією, мерехтінням зайчиків, заростями очеретів по берегах. Скільки він знає, цей сивий і завжди молодий дідо-всевідо, скільки тримає загадок, приховує драм, не зізнається про нещастя – і, може, в цьому й криється велика мудрість великої ріки (*За Є. Гуцалом; 796 слів*).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гамалій А.Т. Розвиток усної і писемної мови учнів у позакласній роботі. – К. : Рад. шк. – 1964. – 85 с.

2. Гуцало Є.П. Полювання з гончим псом: Оповідання. – К.: Рад. письменник, 1980.– 288 с.

3. Потапенко О. Гурткова робота з української мови в 4–8 кл. : посіб. для вчителя / О.Потапенко. – К. : Рад.шк., 1989. – 111 с.

4. Передрій Г.Р. Позакласна робота з української мови в 4-8-х класах. – К.: Рад. шк. – 1979. – 157 с.